

ми про людину і її життя, ознайомитися з вітасофією – вченням про життємудрість, з ритмологією – вченням про людину осяяну. Тут можливе коротке знайомство з цілісними технологіями самосвідомості. Антропологічний підхід до вивчення А.С.Макаренка, дав можливість встановити, що найбільш адекватною до антропологічно спрямованих навчання і виховання є особистісно орієнтована освіта, оскільки вона спирається на такі принципи саморозвитку учня, як: відповідність педагогічного впливу природі дитини; культуровідповідність (культура виховання і виховання культурою); соціовідповідальність (створення сприятливих соціальних умов для успішного розвитку й саморозвитку дитини); амбівалентність (організація педагогічного впливу, який узгоджено з мінливими природними й внутрішньоособистісними умовами); гуманізм у вихованні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аносов І.П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект: Монографія. – К., 2003.
2. Карпенчук С.Г. Педагогічна технологія А.С.Макаренка і сучасність: Монографія. – Рівне, 2001.
3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. / Сост.: М.Д.Виноградова, А.А.Фролов. – М., 1983-1986.
4. Хиллиг Г. Макаренко в год „большого террора” // Opuscula Makarenkiana № 21. – Марбург, 1998.

УДК 371.13.034

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА А. МАКАРЕНКА У КОНТЕКСТІ МОРАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

Г.П. Васянович
(Львів)

Розглянуто питання морально-правової відповідальності особистості у педагогічній спадщині А.С. Макаренка. Особлива увага приділяється перспективним і ретроспективним аспектам відповідальності педагога, формам і методам колективної залежності, морально-правової свідомості, відносинам, діяльності.

Ключові слова: відповідальність, особистість, педагог, педагогічна спадщина А.С.Макаренка.

Рассмотрены вопросы нравственно-правовой ответственности личности в педагогическом наследии А.С.Макаренко. Особое внимание уделено перспективным и ретроспективным аспектам ответственности педагога, формам и методам коллективной зависимости, нравственно-правовому сознанию, отношениям, деятельности.

Ключевые слова: ответственность, личность, педагог, педагогическое наследие А.С.Макаренко.

The problem of moral and lawful responsibility of a personality in pedagogic inheritance of A.S. Makarenko is considered in the article. Special attention is paid to perspective and retrospective aspects of pedagogue's responsibility, as well as to the forms and methods of collective dependence, moral and lawful consciousness, relations, activities.

Key words: *responsibility, personality, teacher, A.S.Makarenko's pedagogical inheritance.*

Навколо педагогічної спадщини видатного педагога А. Макаренка вже близько вісімдесяти років не вщухають гарячі дебати дослідників, учителів-практиків, літераторів, громадськості. Поряд із позитивною оцінкою його життєдіяльності, повсякденної напруженої праці з'являються й негативи, часто-густо незаслужені закиди щодо теоретичного та практичного доробку вченого, доцільності та можливостей застосування ідей, досвіду цієї непересічної людини-мислителя у сучасному навчально-виховному процесі.

Не абсолютизуючи педагогічну й наукову діяльність А. Макаренка, адже він був сином свого часу, де панувала жорстка авторитарна система, наша позиція є однозначною: ідеї, принципи, форми, методи і засоби, які він використовував, були стратегічно гуманними, спрямованими на виховання цілісної, культурної, духовно-моральної особистості.

Будучи вимогливим передусім до себе, А. Макаренко мав повне моральне право вимагати добросовісного, відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків учителями, вихователями, викладачами. Так, після нагородження його орденом Трудового Червоного Прапора (1 лютого 1939 р.) він писав: "Я відповідаю за те, щоб у моїй роботі був безпосередній, політичний бойовий вплив, тим сильніший, чим більше моє художнє обдарування.

Я відповідаю за те, щоб у своїй роботі я був чесним і правдивим, щоб у моєму художньому слові не було викривлення перспектив і обману" [11, с. 117].

Метою цієї статті є аналіз наукової спадщини А. Макаренка у контексті морально-правової відповідальності педагога.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що науковим пошукам новатора-педагога присвятили свої праці вітчизняні вчені: М.Ярмаченко, О.Губко, В.Гмурман, Н.Ничкало, В.Сухомлинський, Л.Крамущенко, О.Фролов, Л.Грищенко, Л.Хомич, Н.Абашкіна, А.Левін та ін.

Серед зарубіжних учених варто, на наш погляд, виділити наукові пошуки Г.Хілла, П.Алстона, Б.Бакера, Й.Бовена, У.Бронфенберенна, Р.Едварда, В.Зільбермана, С.Бендковського, М.Бублика, К.Чайковського.

Безпосередньо проблему відповідальності у педагогічній спадщині А.Макаренка досліджували М.Сметанський, М.Савчин, В.Синьов, І.Зязюн, В.Семчинко та ін.

У працях А.Макаренка знаходимо цілу низку понять, якими він оперує у підході до трактування відповідальності. Це: "відповідальна залежність", "спільна відповідальність", "сувора відповідальність", "принцип

відповідальності”, “гармонія відповідальних індивідів”, ”відповідальний за рішення“, “переживання відповідальності”, ”почуття відповідальності перед колективом“ тощо. Провідним і системотворчим серед цих понять є все-таки “відповідальна залежність”.

Відповідальна залежність, згідно з поглядами А.Макаренка, виникає, формується і функціонує у різних видах педагогічної діяльності. Діяльність же вимагає персональної відповідальності. Водночас, персональна морально-правова відповідальність педагога за виконану роботу зливається з відповідальністю у колективі та узгодженістю, гармонією відповідальних індивідів. Із метою здійснення цієї своєї ідеї – єдності колективної та індивідуальної відповідальності, зумовленої взаємною залежністю і спільністю цілей – А.Макаренко створює складну систему залежностей, систему повноважень та відповідальності. ”Я намагався якомога більше переплести залежності окремих уповноважених колективу одного з одним так, щоб підкорення та накази якомога частіше траплялися”, – писав педагог [10, с. 193].

Теорія виховання А. Макаренка, зокрема й теорія виховання відповідальності, ґрунтується головним чином на вихованні особистості педагога у колективі та через колектив. Це зовсім не означає, що педагог зводив проблему формування відповідальності лише до зовнішнього контролю поведінки особистості за допомогою колективу.

На наш погляд, система виховання відповідальності іноді не вільна від авторитарності. І це відбилося у свій час на нівелюванні особистості, її загальному усередненні, стандартизації. Таким чином, формувалася особливий тип людини, не здатної до творчого, критичного мислення.

Проте доречно зазначити, що у поглядах А. Макаренка на проблему формування морально-правової відповідальності є досить вагомий гуманістичні елементи. Вони виявляються передусім у *перспективному характері цієї людської цінності*, коли людина глибоко усвідомлює сучасний і майбутній розвиток колективу, нації і людства, тому її діяльність є цілеспрямованою, вільною, як така, що реалізує її потенційні можливості і сприяє вияву цієї реалізації іншими людьми [1, с. 30].

Саме беручи до уваги перспективний аспект морально-правової відповідальності особистості педагога А. Макаренко писав: “Відповідальність полягає не тільки в тому, що людина боїться покарання, але ще й тому, що людина й без покарання відчуває себе ніяково... Саме таку відповідальність треба виховувати в ... громадянина...” [5, с. 383]. Таку відповідальність учений називає природною і звичайною для справжньої людини. Безвідповідальна людина нічого не варта, не має гідності, поваги до себе, на неї покластися не можна.

Водночас А. Макаренко не заперечує й потреби ретроспективної морально-правової відповідальності, яка відображає, як правило, моральні, соціально-правові дії стосовно особистості за минулу поведінку, вчинки, за порушення нею вимог соціально-етичних, правових, професійних норм. У

цьому значенні відповідальність виступає у двох ролях: з одного боку, вона є засобом реагування суспільства, колективу, керівництва освіти на негативну поведінку конкретної особистості, а з іншого – засобом попередження негативної поведінки цієї особистості або інших особистостей у майбутньому [1, с. 30].

Виходячи із необхідності ретроспективної морально-правової відповідальності особистості, яка стосується передусім низького рівня свідомості, честі й гідності людини А. Макаренко вважав, що за безвідповідальність, недисциплінованість, недбалість у роботі індивід має нести відповідне покарання. Хоча і в системі покарань видатний педагог дотримувався справді гуманістичних засад. По-перше, він уважав, що завжди треба прагнути карати якомога рідше, і лише в тому випадку, коли без покарання не можна обійтися, коли воно є справді доцільним і підтримується громадською думкою. По-друге, покарання жодним чином не повинно принижувати гідність особистості, принцип має бути таким: "... якомога більше вимог до вихованця, якомога більше поваги до нього" [8, с. 46].

Висловлюючи думку про те, що лише в колективному досвіді може вирости така суспільна й індивідуальна цінність, як морально-правова відповідальність А. Макаренко застосовував діалектичний метод до її формування. Він був твердо переконаний у тому, що морально-правову відповідальність необхідно виховувати на основі трьох найважливіших складових: розвитку морально-правової свідомості, відносин і діяльності.

Морально-правова свідомість розглядалася вченим на двох рівнях: раціонально-теоретичному і почуттєвому (морально-психологічному). Почуттєве й раціональне у морально-правовому освоєнні світу особистості педагога є продуктивним на основі діалектичної єдності їх аналізу, синкретизму.

Змістовний аспект почуттєвого рівня морально-правової свідомості охоплює великий спектр морально-правових почуттів: емоцій і уявлень про моральне й аморальне, законне й протиправне, ціннісні орієнтації й спрямування. Ці елементи є ніби первинною морально-правовою свідомістю, вони формуються й розвиваються в аспекті генези раніше раціональних уявлень про відповідальне й безвідповідальне, гідне й негідне, справедливе й несправедливе. Він уважав, що *почуття відповідальності* починається з внутрішнього переживання, неспокою не лише за себе, але й за інших [2, с. 409].

Мабуть саме тому А. Макаренко і надавав особливої значущості розвитку почуттєвої сфери особистості. У відомих працях: "Лекції про виховання дітей", "Методика організації виховного процесу" та ін. він наголошує, що у процесі виховання організація і відповідальність перед колективом даються важко, але зате, коли даються, то є надзвичайно сильним засобом [3, с. 482]. Отже, вчений характеризував особистість із високо розвинутим почуттям відповідальності як таку, що здатна діяти точно, пунктуально, сміливо з невідмінною готовністю відповідати за наслідки своїх дій. Реалізація відповідальності повинна супроводжуватися здатністю до співпереживання, чутливості

до чужої болі й радості. Відповідальне виконання педагогом своїх професійних обов'язків потребує вольових якостей і зусиль: настійливості, сумління, цілеспрямованості, стійкості, витримки, характеру. Створити характер, на думку А. Макаренка можна тільки шляхом тривалої участі людини в житті правильно організованого, дисциплінованого, витриманого, гордого колективу.

Раціонально-теоретичний рівень морально-правової свідомості, з погляду А. Макаренка, передусім визначається когнітивним компонентом. Тобто тут важливе місце посідають не лише знання, але й прийняття моральних і правових норм, правил відповідальної поведінки, зобов'язань на рівні групи, соціуму, усвідомлення власних потреб і мотивів поведінки. Звичайно, як це неодноразово підкреслював видатний педагог, знання моральних норм і правил, принципів і категорій не робить автоматично людину вихованою. Етичні й правові знання формуються в контекстах реальних процесів, виконуючи відповідно до них нормативну, правову і ціннісно-орієнтовану функцію. Такі знання активно сприяють формуванню в особистості педагога морально-правового ідеалу як уявлення про найвищу людську досконалість. Свої основні функції морально-правовий ідеал виконує у програмній функції. Програмна або цільова функція морально-правового ідеалу полягає в тому, що він відіграє у системі свідомості роль вищої життєвої мети, тобто у цьому сенсі ідеал є проекцією сучасного на майбутнє. Не випадково А. Макаренко розробляє систему перспективних ліній, де зазначає, що людина не може жити на світі, якщо у неї попереду немає нічого радісного. Саме ця сьогоднішня й завтрашня радість і є справжнім стимулом людського життя. Однією із найпоширеніших педагогічних помилок А. Макаренко вважав переконання в тому, що діти є лише об'єктами виховання. “Ні, діти – це живі життя, і життя прекрасні, і тому треба ставитись до них, як до товаришів і громадян, треба бачити і поважати їх права і обов'язки, право на радість і обов'язок відповідальності” [2, с. 134].

Підсилення цієї думки знаходимо й в іншій праці вченого, де він енергійно, виражено й однозначно наголошує на тому, що мажорний настрій, радість активно сприяють формуванню відповідальності. “По-перше, мажор. Я ставлю головним цю якість. Постійна бадьорість, ніяких похмурих облич, ніяких кислих виразів, постійна готовність діяти, райдужний настрій, саме мажорний, веселий, бадьорий настрій, але ніяк не істеричність. Готовність до корисних дій, до дій цікавих, до дій змістовних, обдуманих, але ні в якому разі не до розгاردіашу, зойків, крику, не до безладних зоологічних дій” [10, с. 195]. Таким чином, морально-правовий ідеал необхідно розглядати не як пасивне очікування майбутнього, а як активний творчий процес, спрямований на вдосконалення морально-правової дійсності, прагнення і здійснення “морально-правового вищого”.

Стрижнем індивідуальної морально-правової свідомості є потреби, переконання. Переконання – це основна морально-правова настанова, яка визначає мету і напрям учинків людини, тверда впевненість в чомусь, засно-

вана на певній ідеї, на світогляді. Переконавання, потреби, мотивація є виявом не лише свідомості, але й самосвідомості, звички діяти відповідально навіть тоді, коли тебе ніхто не контролює. “Наше завдання не тільки виховувати в собі правильне, розумне ставлення до питань поведінки, але ще й виховувати правильні звички, тобто такі звички, коли б ми робили правильно зовсім не тому, що сіли і подумали, а тому, що інакше ми не можемо, тому, що ми так звикли. І виховання цих звичок – значно важча справа, ніж виховання свідомості” [7, с. 397]. Розвиваючи цю думку, А. Макаренко зазначає, що найважче навчити людину діяти відповідально тоді, коли її ніхто не контролює [7, с. 397–398]. Такий рівень відповідальності є тотожним не просто свідомості, а самосвідомості, внутрішньої самоповаги, гідності й честі особистості.

Отже, згідно поглядів А. Макаренка впливає, що морально-правова свідомість особистості педагога – це діалектична єдність почуттєвого, раціонального й вольового компонентів.

Морально-правові відносини й відповідальність. Аналіз педагогічної спадщини А. Макаренка свідчить про те, що видатний педагог у становленні й розвитку відповідальної особистості великої уваги надавав у цьому процесі людським відносинам, які він досліджував на рівні: педагог-педагог, педагог-учень, учень-учень, педагог-родина, родина-учень і т. ін. Тобто складну сукупність відносин А. Макаренко розглядав на *координаційному* (горизонтальному) й *субординаційному* (вертикальному) рівнях. “Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. З усім складним світом навколишньої дійсності дитина входить у незліченні стосунки, кожен з яких неминуче розвивається, переплітається з іншими стосунками, ускладнюється фізичним і моральним зростанням самої дитини” [4, с. 20].

Такий підхід спонукав А. Макаренка до глибокого аналізу взаємин, передусім між батьками і їх дітьми, між учителями й учнями. Він присвячує цим питанням ґрунтовні праці: “Книга для батьків”, “Лекції про виховання дітей”, “Методика організації виховного процесу” та ін. Так, у праці “Книга для батьків” педагог наголошував, що батьки не повинні думати, ніби вони несуть лише моральну відповідальність. На них покладається й правова відповідальність: “Дорогі батьки! Ви часом забуваєте про те, що у вашій сім’ї росте людина, що ця людина на вашій відповідальності. Хай вас не тішить, що це не більше, як моральна відповідальність“, – писав педагог [4, с. 16]. В іншому місці А. Макаренко зазначав: “Саме *лінія відповідальності* і є... важлива лінія батьківського авторитету. Ні в якому разі дитина не повинна думати, що ваше керування сім’єю та нею самою є ваша розвага або приємність. Вона повинна знати, що ви відповідає не тільки за себе, але й за неї перед суспільством... В цій лінії відповідальності полягають основи не тільки допомоги, але й вимоги. В деяких випадках ця вимога повинна бути висловлена в найсуворішій формі, що не припускає заперечень. Між іншим, слід сказати, що така вимога тільки й може бути поставлена з користю, якщо *авторитет відповідальності* вже створений в уявленні дитини” [5, с. 354].

Далі вчений пояснює, що *справжній авторитет батька* ґрунтується на його громадянській діяльності, на громадянському почутті, на глибокому знанні життя дитини, на розумній допомозі їй. Проте видатний педагог зазначає, що авторитет батька може бути фальшивим.

До *фальшивих форм батьківського авторитету* А. Макаренко відносить: авторитет придушення (батьківський терор); авторитет дистанціювання (віддалі); авторитет чванства; авторитет педантизму, резонерства; авторитет підкупу, надмірної або удаваної любові та ін. Саме справжній, а не фальшивий авторитет батька сприяє духовному зростанню дитини, її морально-правовій відповідальності, без чого немає гідного, чесного, мужнього громадянина, патріота [4, с. 346–350]. Що стосується авторитету педагога, то А. Макаренко ставить питання так: “... учительський авторитет ґрунтується на відповідальності насамперед” [3, с. 494]. Учитель покликаний правильно використовувати не лише свій авторитет у вихованні дитини, але й застосовувати індивідуальний підхід, заохочення без хибного гуманізму й не виправданого лібералізму. Проте в жодному випадку у ставленні до учня учитель не має права виявити байдужість, нечутливість, апатію. “Завдання вихователя – відновлення нормальних взаємин між особою і суспільством. Збудження нової системи мотивації (рефлексійність). Спеціальні умови дитячої комуні дозволяють (вирішувати) позитивні завдання вже не правового, а етичного виховання” [12, с. 355].

Особливого значення у виховному процесі набувають відносини не лише у системі: адміністрація – учитель, але й у системі – директор – учень. Директор – найвідповідальніша особа в школі, як уповноважений державою керівник. Директор – це не стільки добрий господарник, а передусім – абсолютно правомочний вихователь школи. Його діяльність не може зводитися до простого адміністрування. Педагогічна майстерність директора школи “... в тому саме і полягає, щоб зберігати сувору підлеглість, відповідальність, дати широкий простір громадським силам школи, громадянській думці, педагогічному колективу, шкільній пресі, ініціативі окремих осіб і розгорнутій системі шкільного самоуправління” [9, с. 356].

А. Макаренко постійно наголошував: учнівське самоуправління – це одна із найпотужніших сил виховання відповідальної особистості. Тому “адміністрація закладу, в тому числі і педагогічна, ні в якому разі не повинна підміняти органи самоуправління і самостійно вирішувати питання, що підлягають віданню цих органів самоуправління, навіть якщо рішення керівництва і здається очевидно правильним або швидшим” [8, с. 18].

Морально-правова діяльність і відповідальність – це ті категорії, які надзвичайно тісно взаємопов’язані і доповнюють одна одну. Людина реалізує себе в практичній діяльності. Діяльність як морально-правова категорія віддзеркалює ті вчинки особистості, які свідомо підпорядковані морально-правовим цілям і мотивам: бажання робити добро, сумлінно виконувати обов’язок, чинити відповідально.

А.Макаренко розглядав педагогічну діяльність як невід'ємну складову освітньо-виховного простору. Від неї залежить якість освіти, реальні можливості розвитку особистості учня. Професійно-педагогічна діяльність, як і будь-яка діяльність, містить у собі мету, суб'єкт, об'єкт, мотивацію, засоби, результат і сам процес діяльності. Проте педагогічна діяльність – це мета-діяльність, оскільки вона спрямована на виховання іншої людини, переважно молоді.

Педагогічна діяльність у морально-правовому вимірі культурно й соціально детермінована, проте свого справжнього вияву вона досягає на рівні суб'єктності, де важливе місце належить учинкові. Вчинок засвідчує, як працювало, наскільки діяльність людини є відповідальною чи безвідповідальною.

Виходячи із провідної ідеї ролі колективу в життєдіяльності особистості, А.Макаренко наголошував: "... відповідальність повинна зливатись в одно з відповідальністю всього колективу. Коли такої відповідальності немає, коли немає цілковитої гармонії відповідальних осіб, то може вийти гра, а не серйозна справа" [10, с. 195].

Морально-правова діяльність, на думку мислителя, виховує не лише відповідальність, але й інші людські якості. "До ... загальних типових якостей ми відносимо такі сторони особистості: самопочуття людини в колективі, характер її колективних зв'язків і реакцій, її дисциплінованість, готовність до дії і гальмування, здатність такту і орієнтування, принциповість і емоційне перспективне устремління. Все це синтезується в тому комплексі рис, які перетворюють нашого вихованця в політично діяльну й відповідальну фігуру" [10, с. 444].

Виховна діяльність батьків і вчителів повинна формувати й розвивати у дітей духовно-моральні цінності, високу культуру ще з дитинства, коли формою активної діяльності для дитини є *гра*. "Гра дає дитині радість. Це буде радість творчості, або радість перемоги, або радість естетична – радість якості. Таку саму радість дає й хороша робота" [5, с. 368]. А. Макаренко пояснює, що гра й праця – явища подібні; водночас для них характерна й відмінність. Суть її полягає не в тому, що в праці є відповідальність, а в грі її немає. Гра також містить в собі значний заряд відповідальності. Різниця полягає лише в одному: праця – це участь людини в громадському виробництві, у створенні матеріальних, культурних, інакше кажучи, соціальних цінностей. Гра не має такої мети, громадських цілей вона безпосередньо не стосується, але вона стосується її опосередковано: вона привчає людину до фізичних і психічних зусиль, які потрібні для роботи.

Вихованню відповідальності у старшому дитячому віці активно сприяють різноманітні трудові доручення, які можуть бути коротко- й довго тривалими. Тут важливим є те, що дитині надається певна свобода у виборі засобів, і вона повинна нести відповідальність за виконання роботи та за її якість.

Вік статевої зрілості, на думку А. Макаренка, потребує особливих зусиль батьків і педагогів щодо статевого виховання дітей: "Ми повинні так виховувати наших дітей, щоб вони тільки в любові могли втішатися статевим життям і щоб

свою насолоду, свою любов і своє щастя вони реалізували в сім'ї“ [5, с. 400]. Цей виховний процес буде ефективним за умов його неперервності. Епізодичність, дискретність нездатні виховати відповідальну особистість: “І дівчатам, і хлопцям треба розповідати про відповідальність за кожний прожитий день, за кожний шматок почуття, тому що за все доводиться платити життям, причому треба розповідати не два-три рази, а виховувати щодня” [6, с. 276].

Особлива морально-правова відповідальність покладається на суспільство й педагогів за виховання безпритульних дітей. Водночас А. Макаренко засуджує непрофесійність авторів у змалюванні життя безпритульних дітей. Він зазначає, що прагнення змалювати товариство правопорушників темними фарбами є найогиднішою й найдешевшою формою безвідповідальної бульварщини, яка немає під собою жодного ґрунту.

Таке розуміння проблем виховання великим педагогом – це його серцевий біль за кожну дитину, її долю й недолю. Це справжній гуманізм мислителя, теоретика й практика – Антона Семеновича Макаренка, – педагогічна спадщина якого є такою актуальною сьогодні.

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Видатний педагог А.Макаренко в основу виховання морально-правової відповідальності особистості педагога покладав ідею колективної й індивідуальної взаємозалежності.

2. Для педагогічної спадщини А.Макаренка в аспекті окресленої проблематики характерним є перспективний і ретроспективний аспекти виховання морально-правової відповідальності особистості.

3. Морально-правова відповідальність базується на свідомості, морально-правових відносинах і реальній діяльності особистості.

А. Макаренко обґрунтував основні напрями, форми і методи, засоби виховання морально-правової відповідальності особистості, які потребують свого подальшого вивчення й реалізації у навчально-виховному процесі сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васянович Г.П. Морально-правова відповідальність педагога (методологічний аспект): Монографія, вид. 2. – Львів, 2002.
2. Макаренко А.С. Прапори на баштах // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 3. – К., 1954. – С. 9–424.
3. Макаренко А.С. Виступи з питань сімейного виховання // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 4. – К., 1954. – С. 421–494.
4. Макаренко А.С. Книга для батьків // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 4. – К., 1954. – С. 11–332.
5. Макаренко А.С. Лекції про виховання дітей // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 4. – К., 1954. – С. 335–418.
6. Макаренко А.С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 5. – К., 1954. – С. 209–298.
7. Макаренко А.С. Комуністичне виховання і поведінка // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 5. – К., 1954. – С. 388–410.

8. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 5. – К., 1954. – С. 9–93.

9. Макаренко А.С. Проблеми виховання у радянській школі // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 5. – К., 1954. – С. 352–357.

10. Макаренко А.С. Проблеми шкільного радянського виховання // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 5. – К., 1954. – С. 97–205.

11. Макаренко А.С. Література і суспільство // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 7. – К., 1954. – С. 116–118.

12. Макаренко А.С. Тези доповіді ”Організація виховання трудного дитинства“ // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 7. – К., 1954. – С. 354–355.

УДК 821.161.1 (092)

**В.Г. КОРОЛЕНКО І А.С. МАКАРЕНКО –
ЗАХИСНИКИ ДІТЕЙ**

**О.М. Ніколенко,
Л.В. Ольховська
(Полтава)**

У статті розглянуто суспільну діяльність В.Г. Короленка і А.С. Макаренка, спрямовану на захист дітей у 1920-х роках. У поглядах російського письменника В.Г. Короленка і видатного педагога А.С. Макаренка виявлено чимало спільного стосовно морального розвитку молодого покоління. У роботі визначено актуальність концепцій В.Г. Короленка та А.С. Макаренка як провідників гуманістичних ідей.

Ключові слова: *біографія, педагогічна концепція, гуманізм.*

В статье рассматривается общественная деятельность В.Г. Короленко и А.С. Макаренко, направленная на защиту детей в 1920-х годах. Во взглядах русского писателя В.Г. Короленко и выдающегося педагога А.С. Макаренко обнаружено много общего относительно нравственного развития молодого поколения. В работе отмечено актуальность концепций В.Г. Короленко и А.С. Макаренко как проводников гуманистических идей.

Ключевые слова: *биография, педагогическая концепция, гуманизм.*

In the article it is considered the social activity of V.G. Korolenko and A.S. Makarenko that is directed on the children's protection in the 1920th. There were found a lot of similar things in the view's of the Russian writer V.G. Korolenko and outstanding teacher A.S. Makarenko according to the moral development of young generation. In this paper it is marked the necessity of the V.G. Korolenko and A.S. Makarenko's conceptions as the conductor of human ideas.

Key words: *biography, pedagogical conception, humanism.*

Початок 1920-их років – особливий період у розвитку нашого суспільства. У цей час Полтава знаходилась у центрі трагічних подій, що розгорнулися